

УДК 37.034

Юсин Леся ст. 4 курсу педагогічного факультету; науковий керівник - к.пед.н., професор Яницька О. Ю. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука м.Рівне)

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ПРАВОВИХ ОРІЄНТИРІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація: У статті досліджено проблему правового виховання дітей дошкільного віку в умовах сучасного дошкільного закладу як важливу умову їхньої соціалізації, результатом якої є їх права вихованість; представлено шляхи правового виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу. Пояснено психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку. Показано сучасні вимоги до змісту і методів навчання і виховання, що реалізуються в дошкільних навчальних закладах та спрямовані на правове виховання дітей старшого дошкільного віку.

Ключеві слова: правове виховання, правова вихованість, дошкільники.

Аннотация: В статье изучена проблема правового воспитания детей дошкольного возраста в условиях современного дошкольного учреждения как важное условие их социализации, результатом которого является их правовая воспитанность; раскрыты пути правового воспитания детей старшего дошкольного возраста в условиях детского сада. Отмечены психолого-педагогические особенности детей старшего дошкольного возраста. Поданы современные требования к содержанию и методам обучения и воспитания, реализуемые в дошкольных учебных заведениях и направленные на правовое воспитание детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: правовое воспитание, правовая воспитанность, дошкольники.

Annotation. The problem of legal education of preschool children in today's preschool as an essential condition of their socialization, resulting in their legal education; the ways of preschool children legal education in the conditions of preschool educational institution is analyzed in the article. There have been done the psychological-pedagogical features of preschool children. The modern requirements for content and teaching methods, implemented in pre-school programs, aimed at legal education of children of senior preschool age are disclosed.

Keywords: *legal education, preschoolers.*

У процесі національного відродження України особливо гостро постає проблема правового виховання особистості, адже історія розвитку людства доводить, що майбутнє кожної держави залежить від того, наскільки вона зможе забезпечити виховання духовно зрілих, соціально активних громадян.

Зазначимо, що в Україні проблема морального та правового виховання розробляється на державно-програмному, концептуальному та практичному рівнях. Так, державні документи, зокрема Конституція України, Закон України «Про громадянство України» визначають права й обов'язки громадян України. «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті» одним із пріоритетів розвитку освіти називає національне і громадянське виховання, яке має здійснюватися упродовж усього процесу навчання дітей та молоді. За означенням державним документом, в основу цих важливих напрямів виховання мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, єдності сім'ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь. Отже, правове виховання покликане забезпечити розвиток цілісної особистості, здатної діяти у межах своїх прав та обов'язків.

Загальнотеоретичні питання правового виховання особистості розкриваються в працях А. Азарова, Т. Болотіної, М. Галагузової, В. Караковського, А. Мовчана, М. Лазутової, А. Нікітіна, П. Підкасистого П. Суворової, З. Шнекендорфа, В. Шеланкова, Ю. Яковлева та ін.

Проблема правового виховання школярів розглядалася також Р. Арцишевським, М. Баяновською, О. Киричуком, Г. Сорокою, М. Фіцулою, Н. Максимовою, О. Пометун, Д. Колесовою та ін.

Проблема правового виховання дітей дошкільного віку не були предметом спеціальних досліджень, але окремі аспекти розглядалися у працях вчених, присвячених громадянському (О. Вишневський, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, К. Чорна) та моральному вихованню дошкільників (Л. Артемова, І. Бех, А. Богуш, Н. Гавриш, В. Кузь, Н. Попиченко, Т. Поніманська).

Мета статті полягає у вивченні та теоретичному обґрунтуванні проблеми формування морально-правових орієнтирів у дітей старшого дошкільного віку.

Проблема прав дитини, турбота про її життя, розвиток, освіту та виховання на сьогодні має планетарне значення. Свідченням цьому є прийняття міжнародним співтовариством документів, у яких проголошена пріоритетність прав дітей у суспільстві. До них відносяться: Декларація прав дитини (1959), Конвенція ООН про права дитини (1989), Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990).

Декларація прав дитини є першим міжнародним документом, у якому увага батьків, а також різноманітних організацій, органів місцевої влади і національних урядів привертається до визнання і дотримання прав дітей шляхом законодавчих та інших заходів. Основна теза Декларації: «Людство зобов'язане давати дитині краще, що воно має» [1].

У цьому документі проголошуються права дітей: на ім'я, громадянство, любов, розуміння, матеріальне забезпечення, соціальний захист та надання можливості отримувати освіту і розвиватися фізично, розумово, морально і духовно в умовах свободи та гідності .

Слід відзначити прийняття Конвенції ООН про права дитини. У ній дитина вперше розглядається не тільки як об'єкт, що вимагає спеціального захисту, але і як суб'єкт права, який має всі права, що є в людини.

Цей документ закликає дорослих будувати свої взаємини з дітьми на морально-правових нормах, в основі яких лежить справжній гуманізм і демократизм, повага і дбайливе ставлення до особистості дитини, її думки, поглядів. Одночасно Конвенція стверджує необхідність формування в підростаючого покоління усвідомленого розуміння законів і прав інших людей, шанобливого ставлення до них.

Положення Конвенції зводяться до чотирьох основних вимог, які повинні забезпечити права дітей: виживання, розвиток, захист і забезпечення активної участі в житті суспільства.

Основна ідея Конвенції – єдність прав і обов'язків. Конвенція пов'язує права дитини з правами та обов'язками батьків та інших осіб, які несуть відповідальність за життя дітей, їх розвиток і захист, надає право приймати рішення.

Усі державні структури, в тому числі навчально-виховні заклади, зобов'язані широко інформувати як дорослих, так і дітей про принципи і положення Конвенції (ст.42).

Усе вищесказане дозволяє зробити висновок про те, що підготовка дитини до оволодіння правовою культурою та реалізації нею своїх прав є завданням усіх соціальних інститутів виховання таких, як сім'я, дошкільні навчальні заклади, громадські організації та ін. Найважливішою умовою забезпечення реальних прав дітей є створення державою достатньої нормативно-правової бази, а також побудова системи виховання відповідно до основних міжнародних норм, чинного українського законодавства щодо здійснення названих завдань.

Таким чином, постановка проблеми прав та свобод дитини, бажання знайти можливі шляхи вирішення проблеми окреслюють необхідність звернутися до аналізу педагогічної теорії та практики.

У Базовому компоненті дошкільної освіти вказується, що дитина дошкільного віку повинна «орієнтуватися у своїх основних правах і обов'язках, усвідомлювати їх значення та відмінності», зазначається, що

саме це «характеризує дошкільну зрілість дитини» [2]. У документі також наголошується на необхідності привчати дітей дотримуватися правил і норм поведінки, формувати в них особистісні якості, що є фундаментом правової компетентності дітей дошкільного віку. Між тим, конкретного визначення змісту правового виховання Державний стандарт дошкільної освіти не дає, що, на наш погляд, негативно позначається на програмах для дошкільних навчальних закладів [2, с.11].

Однією із останніх і найбільш презентованою МОН України є програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» (затверджена 21.05.2012 р.). Тож, на нашу думку, вона мала б стати пріоритетною щодо виховання сучасного громадянина, базові якості якого дозволять йому легко взаємодіяти з іншими людьми, отримати навички соціально-визнаної поведінки, стати життєво компетентною особистістю. Проте саме цьому в роботі з дошкільниками відводиться найменше уваги. Програма не орієнтує педагогів на ознайомлення дітей з їх правами, нормами та правилами міжособистісних взаємин, дотримання поведінкових, морально-етичних норм та елементарних норм самозбереження тощо.

Більшість ДНЗ нашого регіону працюють за так звану комплексною освітньою програмою «Дитина в дошкільні роки». Автори окремо виділили розділ «Соціалізація», у якому визначили основні компетентності дошкільника, а саме: він має орієнтуватися у правилах поведінки, стримувати себе, заявляти про свої потреби та захищати себе в прийнятній формі. Ідея залучення дитини до соціальних стосунків пронизує й інші розділи цієї програми, зокрема розділ «Ігрова діяльність». Зазначається, що в грі діти збагачують способи взаємодії з партнерами по спільній діяльності, вчать підкорятися загальним правилам, будувати взаємини в колективі тощо. У розділі «Основи безпеки життєдіяльності» наголошується на необхідності ознайомлення дітей із загальними правилами безпечної поведінки вдома, на вулиці, з чужими людьми, у небезпечних ситуаціях.

Таким чином, ми бачимо, що програма спрямована на активну соціалізацію, залучення дошкільника в соціальні відношення, становлення його як активного члена суспільства. Автори програми надають великого значення ознайомленню дошкільників з моральними нормами та правилами поведінки; однак вони практично проігнорували правове виховання дітей дошкільного віку та ознайомлення дітей з правами, свободами, обов'язками як змістовим його наповненням [4, с.80].

Ще однією програмою, до якої ми звернулися в своєму аналізі, стала програма «Дитина», яка найбільш поширена в Україні щодо навчання та виховання дітей дошкільного віку. Особливу увагу ми приділили розділу «Дитина у довкіллі», де докладно розкривається зміст входження дитини-

дошкільника в соціум. Особливе значення приділяється формуванню в дітей культури міжособистісних взаємин, розширенню етичних уявлень, оволодінню правилами поведінки в дитячому садку, сім'ї, на вулиці, у транспорті тощо. Однак знову ж автори залишили поза увагою необхідність формування в дошкільників правової культури.

Популярною в західних регіонах України є програма «Українське дошкільля», у якій ключове місце відведено розділу «Соціально-моральний розвиток», що складається із двох підрозділів: «Формування основ моральних якостей», «Основи правової культури». Ними передбачається виховання в дітей таких особистісних якостей, як організованість, дисциплінованість, чемність; розуміння дітьми своїх прав, свобод та обов'язків, свідоме та відповідальне ставлення до них; формування досвіду усвідомлених суспільних дій та правомірної поведінки.

Укладачами окреслено десять основних прав відповідно до Конвенції ООН про права дитини, із якими педагоги мають ознайомити маленьких громадян. Ця програма орієнтує педагогів на виховання дитини, обізнаної з її місцем у системі людських стосунків, здатної до самооцінки та довільної регуляції своєї поведінки в різних життєвих ситуаціях; дитини, що орієнтується в своїх основних правах та обов'язках, усвідомлює їх значення та відмінності.

МОН України рекомендувало у 2013 р. ще одну нову програму – «Соняшник», у якій передбачено окремий розділ «Правове виховання». Автори програми наголошують на важливості розуміння сучасною дитиною її власних потреб, прав і обов'язків. У програмі чітко визначені завдання правового виховання, розкрито сутність основних категорій. Попри те, що ця програма в основному також орієнтується на Конвенцію ООН про права дитини, завдання та зміст правового виховання дітей старшого дошкільного віку розглядаються в ній значно ширше, що вигідно відрізняє цей документ від інших [7, с. 51].

Аналіз чинних програм навчання, виховання та розвитку дітей дошкільного віку показав, що в більшості з них цьому напрямку виховної роботи не приділяється достатньої уваги.

Актуальність, значущість проблеми правового виховання дітей дошкільного віку, а також її невизначеність у програмах для ДНЗ обумовили розробку спеціальних програм з правового виховання. Перша така: «Програма і методичні рекомендації з правового виховання дітей дошкільного віку «Я – маленька Людина» (2005 р.), авторами якої є дошкільні працівники міста Маріуполя, складається з пояснювальної записки, дев'яти основних розділів та додатків. Дана програма може стати основою для перспективного планування роботи з правового виховання як з дітьми, так і з батьками. Посібник побудовано на основі засвоєння сфер Базового компоненту дошкільної освіти. Залежно від кожної сфери

укладачами підібрано законодавче забезпечення (розробники спиралися як на міжнародний законодавчий документ Конвенцію ООН про права дитини, так і на Закони України «Про охорону дитинства», Конституцію України) та визначена тематика основних освітньо-виховних заходів із кожної теми. Автори програми наполягають на необхідності проведення виховної роботи з цього напрямку, починаючи з молодшого дошкільного віку. У програмі подано досить детальний план заходів, однак форми і методи роботи, вихователі повинні добирати самостійно.

Ще однією програмою з правового виховання є так звана Адаптована програма з правового виховання, складена вихователем-методистом ДНЗ «Ялинка» м. Бровари І. Туник. Вона включає у собі навчально-тематичний план, а також методичні рекомендації. Навчально-тематичний план складається із 9 розділів (помісячно), кожен з яких містить форми роботи з визначеної теми: заняття, екскурсії, образотворчу діяльність, тематичні свята та розваги, організацію виставок та дослідницької діяльності. У методичних рекомендаціях авторка запропонувала конспекти занять, розваг, матеріали та обладнання, необхідні для проведення роботи за адаптованою програмою з правового виховання.

Кожна із запропонованих програм по-різному відображає бачення авторів стану проблеми з правового виховання дітей дошкільного віку. Однак усі вони за основу беруть зміст положення Конвенції ООН про права дитини. І саме через це багато аспектів з проблеми правового виховання дітей дошкільного віку так і залишається не розкритими. До таких вважаємо за належне віднести: формування правової свідомості; правомірної поведінки; правової компетентності.

У сучасному суспільстві актуальність правового виховання особистості зумовлюється гострою необхідністю державотворчих процесів, утвердженням громадянського суспільства, відродженням національної ідеї. Як стверджує дійсний член АПН України О. В. Сухомлинська, до них «можна одночасно віднести рух українського суспільства й відповідно суспільної думки до громадянського, відкритого європейського суспільства; по-друге, не менш важливим є сучасне становище дітей в Україні; по-третє, зміна останнім часом ставлення до дітей, до культури дитинства» [6]. Саме тому, як науковці, так і практики освітніх закладів України визнають гостру необхідність розробки ґрунтовних засад забезпечення прав дитини, визначення змісту, форм і методів формування її як громадянина держави, гармонійно розвиненої, рівноправної, національно свідомої особистості.

Звідси, правове виховання спрямоване на формування особистості, яка відповідально ставиться до власних громадянських прав та обов'язків, глибоко усвідомлює, що від її дій залежить як власне життя, так і доля близьких людей, народу і держави. Отже, в процесі правового виховання

формується громадянин держави, від суспільної активності якого залежатиме доля нашої країни, її майбутнє.

Сьогодні багато вчених і педагогів стурбовані реальним станом справ у системі правового виховання молоді. Справді, великою мірою права і свободи дитини залежать від позиції вчителя, дошкільного педагога, їхніх громадянських якостей, національного характеру, патріотичної свідомості, громадянського світогляду. Вивчення особливостей орієнтування вихователів на утвердження прав і свобод дітей показало, що, в цілому схвалюючи ідеї Конвенції прав дитини, на практиці педагоги недостатньо володіють методикою правовиховної роботи як з дошкільниками, так і з батьками. Лише невеликий відсоток практичних працівників активно шукають новітні підходи до організації правового виховання. Поки що в державі відсутні науково обґрунтовані засади забезпечення права дитини на здоров'я, його зміцнення, охорону її життя, необхідні соціально-психологічні умови розвитку, формування як особистості і громадянина демократичного суспільства [5].

Принагідно згадаймо, що в народній педагогіці надавалося важливого значення вихованню в дітей уміння жити і діяти в дитячому різновіковому гурті. Значною мірою цьому сприяло спілкування дітей між собою. Так, коли дитина піростала до 2–3 років, мати брала її за руку і відводила до найближчого дитячого гурту на своєму кутку і просила старших наглядати за її малюком.

Відомі вчені, етнографи (В. Кузь, В. Скуратівський, М. Стельмахович, Ю. Руденко), які вивчали практику народного виховання в українській родині, зазначали, що нашому народу були притаманні традиції побратимства, спадкоємності, наступності різних поколінь. Українська родина завжди була багатодітною, старші турбувалися про молодших, намагалися робити їм подарунки, навчали виготовляти іграшки, формували певні трудові вміння і навички. На нашу думку, педагогічний процес у комплексі при належній його організації має нагадувати гарну багатодітну родину з емоційною захищеністю кожного вихованця, його усвідомленням особистих прав і свобод, власної гідності та інших цінних якостей особистості.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, ми можемо стверджувати, що сьогодні, в складний час девальвації духовних цінностей, втрати ідеалів, дефіциту патріотизму, доцільно звернутися до педагогічних ідей і досвіду В.О.Сухомлинського, прислухатись до його мудрої поради «Займіться перспективою становлення Людини – громадянина» [8, с.200].

Дослідження на виявлення рівня сформованості моральної свідомості старших дошкільників проводилось на базі ДНЗ №1 смт.Володимирець. У дослідження приймали участь діти старшого дошкільного віку.

Загальний обсяг вибірки – 40 дітей. Проведена робота по формуванню в старших дошкільників моральних якостей засвідчила динаміку позитивних змін усіх компонентів.

Ми встановили, що формування моральних цінностей у старших дошкільників здійснюється ефективно в тому випадку, якщо воно будується на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії і діалогу педагога з дітьми, особистісно-гуманного підходу до них; наповнене різноманітними соціальнокорисними, добродійними, самодіяльно-творчими ділами; якщо в ньому активно використовуються традиції поваги, турботи, співчуття і допомоги людям. Умовами, що забезпечують успішність цього процесу є: розвиток у дошкільників оцінних ставлень і ціннісного ставлення до людського життя; розвиток потреб до емоційного контакту, розуміння інших, поваги їх гідності, самоповаги, накопичення досвіду гуманних взаємин і поведінки в емоційно насичених ситуаціях, які потребують співчуття й співпереживання іншим людям.

1. Забродський М. М. Вікова психологія / М. М. забродський. – К.: МАУП, 1998. – 92 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. – К., 2012. – 26 с.
3. Васьков Б. Л. Проблема наступності у формуванні моральної свідомості дошкільників / Б. Л. Васьков // Збірник Всеукраїнської науково-методичної конференції. – Переяслав-Хмельницький : Видавництво Переяслав-Хмельницького педагогічного університету, 2008. – С. 45–49.
5. Кобилянська А. В. Особливості схильності дошкільників до регуляції своєї поведінки / А. В. Кобилянська. // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наукових праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2012. – Т. IV. – Ч. 4 – С. 200–208.
6. Ковальчук В. В. Класики педагогічної думки про моральний вибір у поведінці дітей дошкільного віку / Ковальчук В. В. // Наука і сучасність: Зб. наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. – К. : Логос, 2009. – Т. XXII (Вип. 2. Ч. 2). – С. 80-87.
7. Поліщук Ю. Т. Особливості функціонування когнітивного конструкту моральної свідомості в дошкільному віці / Т. Ю. Поліщук // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. Наукових праць ін-ту психології ім. Г. С. Костюка / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2004. – Т. VI. – Випуск 6. – С. 222 – 229.